

HZ. HACER VALİDEMİZİN TEVEKKÜL VE TESLİMİYETİ [1]

□□□□□□□□□□

Namazlarda Tehiyat sonrası okuduğumuz:

"Allâhumme salli alâ Muhammedin ve alâ âli Muhammedin kemâ salleyte alâ İbrâhîme ve alâ âli İbrâhîme inneke hamîdun mecîd. Allâhumme bârik alâ Muhammedin ve alâ âli Muhammedin kemâ bârakte alâ İbrâhîme ve alâ âli İbrâhîme inneke hamîdun mecîd."

"Allah'ım! İbrahim'e ve ailesine rahmet ve mağfiret eylediğin gibi, Muhammed'e ve ailesine de rahmet ve mağfiret eyle. Doğrusu Sen, övgüye en layık olansın, yücesin. Allah'ım! İbrahim'e ve ailesine hayır ve bereketler ihsan ettiğin gibi, Muhammed'e ve ailesine de hayır ve bereketler ihsan eyle. Doğrusu Sen, övgüye en layık olansın, yücesin." (Buhari, Enbiya, 10)

Salavat dualarının anlamını ve amacını daha iyi kavramak için; Hz. İbrahim Peygamberimiz, Hz. Hacer Validemiz ve Hz. İsmail (AS) Efendimizin yüksek tevekküllerini ve örnek teslimiyetlerini çok iyi bilmemiz gerekmektedir:

Erbakan Hocamız bir mana âleminde şöyle buyurmuşlardı: "Hz. Hacer annemiz;

* Çok ağır yüklere karşı dirayetle dayanan bir teslimiyet abidesidir!

* Onlarca ağır imtihana sabrederken; ayarını, kalbini, teslimiyetini, samimiyetini hiç kaybetmemiş bir hanımefendidir!

* Hayatı hicretlerle dolu, metanetli bir hanımefendidir!

* Çölün ortasında Peygamber yetiştiren âlim bir annedir!

* Sorumlu olduğu bölgelerde ayak basmadık bir karış toprak bırakmayan; insanlara dini, davayı, tevhid inancını bıkmadan usanmadan anlatan Hz. İbrahim'e (AS) layık bir eştir!

* Efendimiz Aleyhisselatü Vesselama ninedir!

* Haccın birçok menâsikini bize öğreten bir öğretmendir!

* Karşılaştığı dert ve sıkıntılara şikâyette bulunmayan bir rıza kahramanıdır!

* Issız bir beldede tek başına, bir haftalık bebeğine de kol kanat gererek yaşamak zorunda kalan bir kahramandır!

* Safa ve Merve Tepeleri arasında annelik şiiri dokumuş bir kadındır!

* Kudüs-ü Şerif'i, Mekke-i Mükerrreme'ye bağlayan bir kadındır!

* O; büyük, endişe dolu, uzun ve sabırlı koşuşturmasıyla tarihe geçmiş bir kadındır!

* Küçücük bir bebekle bırakıldığı meskûn olmayan bir mahalde bir Peygamber yetiştiren ve büyük bir medeniyetin temellerini atan vasıflı bir kadındır!

* Hâlim, anlayışlı ve en güzel vasıflarla donatılmış bir Peygamber tarafından çölün ortasında bırakılabilecek kadar güçlü bir kadındır!

* Allah (CC) tarafından, Peygamber Efendimiz Aleyhisselatü Vesselamın nübüvvet temelini atılmasıyla görevlendirilmiş bir kadındır!

* Rabbimiz (CC) tarafından, evini; Kâbe-i Muazzama'yı inşa ettireceği o ıssız, kuş uçmaz kervan geçmez olan alanı yerleşim yeri haline getirmekle görevlendirilmiş bir kadındır!

* O; büyük, eşsiz ve sabırlı koşusuyla tarihe geçmiş bir kadındır!

İşte bu kadın; Safa ile Merve arasında, bu iki güzel tepe arasında en güzel annelik şiirini dokumuş ve asırlara ders, ibret olacak bir hayat yaşamıştır.

* O; sadakati, teslimiyeti, umudu hiç yitirmeyişi ve merhametiyle, Efendimiz Aleyhisselatü Vesselamın büyük annesi oluşuyla, bizim yol haritamızı çizen ve en güzel vasıfları taşıyandır!

* O; zamanı coğrafyaya, coğrafyayı zamana uyduran bir kadındır!

* O; Mekke'nin anahtarıdır! O, o kutlu şehri (Mekke'yi) Allah'ın yazgısıyla kuran kadındır!

* Efendimiz Aleyhisselatü Vesselamın nurunu içinde taşıyan nur misali Hacer validemiz çok dillendirilmemiş, hak ettiği değer inananlar tarafından verilmemiş, anılmamış, insanların es geçtikleri sonsuz bir okyanus, sonsuz bir hayattır! Etrafını sevindirip,

sizlere kadar ulaşmasını sağladığı zemzem gibi bitmez bir serinlik ve esenlik kaynağıdır!

* Allah'ın evinin bulunduğu şehri, sâ'y'ı yani gayreti, cehdi, çabası ve yönelişiyle; temellerini atıp kuran bir kadındır!

* Suyu arayan kadındır. Sadece İsmail'inin değil, zemzemin de annesi konumundadır!

* Bu esmer tenli, kutlu hanım: Başından; soykırımdan köleliğe kadar çok zorlu tecrübeler geçmiş, Afrika'dan Filistin'e, oradan Mekke'ye, uzun ve birbirine eklenmiş, hicretlerin, yolculukların içinden geçmiş; güçlü, metanetli bir kadındır!

* Binlerce yıldan sonra bile, hâlâ koştuğu yerlerde koşup, sakinlediği yerlerde yavaşladığımız, geçtiği vadilerden geçip ayak izlerini takip ettiğimiz, Haccın rükûnlarında n olan sâ'y'i öğrendiğimiz kadındır!

* Hacer olunmadan hacı olunmuyor anlayacağınız. Onun gibi, rahattan vazgeçmeden, sayısız sıkıntı ve zorluk çekmeden, yarım yamalak değil, tam teslimiyet göstermeden, tam tevekkül etmeden, her fırsatta musallat olup seni kandırmaya çalışan, sürekli konuşup vicdanını duymana engel olmaya çalışan Şeytanı gerçekten taşıyıp içimizden ve çevremizden sürmeden iman edemezsin.

Mısır Firavunlarından Senan Bin Ulvan'ın Hz. İbrahim'in eşi Sare Annemize hediye ettiği Etiyopyalı köle bir kadına (Hacer Anamıza) önce hürriyet bahşedecek, sonra onu bir Peygambere eş edecek, daha sonra yine Peygamber (Hz. İsmail'in) annesi olma şerefine erdirecek ve sınırsız rahmete sahip Mevlâmız, aynı köleyi Nebiler silsilesinin son mührü olan Efendimiz Aleyhisselatü Vesselama nine edecekti.

Sare annemiz, edebini ve hanımefendiliğini çok beğendiği Hz. Hacer'i, Hz. İbrahim'e eş olarak teklif eder. O sırada 75 yaşında olan Hz. İbrahim, önce bu teklifi kabul etmez. O yaşa kadar çocuğu olmayan Hz. İbrahim'in hayatında, erkek kardeşlerimize dersler vardır. Başka bir kadınla nikâhlanıp çocuk sahibi olmayı bir kez dahi aklından geçirmez. Bir kez

bile bu mevzuda münakaşa ve kavga etmez. Sare annemize de ilk başlarda kesin cümlelerle ‘Hayır!’ der. Fakat Sare annemiz o kadar çok ısrar eder ki, Hz. İbrahim de kabul etmek zorunda kalır. Hz. İbrahim ve Hacer validemiz, meşru daireler içerisinde Allah’ın huzurunda evlenirler. Hz. İbrahim ellerini açar ve şöyle dua eder: “Ya Rabbi, eğer bana bu evliliğimden bir evlat bahşedersen, onu Sana kurban edeceğim!” Hz. İbrahim, bu duası ile farkında olmadan, zorlu ve çetin bir imtihanın fitilini ateşlemiştir. Bu kutlu evlilikten Hz. Muhammed’in nurunu taşıyan Hz. İsmail (AS) doğar.

Gelelim Hacer annemizin Hz. İsmail’e (AS) hamileliğindeki çektiği sıkıntılara. Sare annemiz kocasıyla, kendi elleriyle ve kendi rızasıyla evlendirdiği halde, hamile olduğunu öğrenince Hz. Hacer’i kıskanma duyguları kabarır. Hz. Hacer validemizin oturup kalktığı, yediği içtiği, yürüdüğü, hatta nefes aldığı bile gözüne batmaya başlamıştır. Hz. Hacer validemizi her fırsatta kırar, incitir, yorar ve ona sıkıntılar yaşatır. Sare annemizin omuzlarında bu imtihan bir dağ gibi oturmuştur. Bunu fırsat bilen Şeytan gelir ve: “Ey Sare! Sen ki bu bölgenin en zengin, en güzel ve en soylu kadınıyken, inandığın Allah’ın, bir evladı Hacer’e hak gördü, sana ise çok gördü! Şimdi bu haksızlığa karşı koyma ve intikam alma zamanıdır. Hem bu anneye, hem de doğacak çocuğa fırsat verme. Onları aldıkları nefeste boğ!”

der. Sare annemiz maalesef ki Şeytanın oyununa gelir ve Hacer annemizi çok üzer. Fakat Hacer annemiz bir kez bile karşılık vermez. “Ben de İbrahim’in eşiyim, ben de bu evin kadınıyım. Senin veremediğin çocuğu ona ben veriyorum!” demez. Eşine şikâyet bile etmez. Ama dua ve yakarışlarında Rabbine durumunu uzun uzun anlatır. Hz. Hacer validemiz:

“Ya Rabbi, çocuğunun olmaması onu çok yormuş ve hırpalamıştır. Onun bu sözleri kötü birisi olduğundan değil, yaralı olduğundandır. Ey merhameti sınırsız Rabbim! Sare’yi de bir evlatla sevindir ve ferahlandır. Onun yılanmış olan bu yarasını sar!” diye dua eder.

Günler günleri aylar ayları kovalar. Hz. Hacer bir rüya görür. Rabbimiz, bir melek vasıtasıyla doğacak bebeğe İshmael’

, İbranicede ‘Allah işitti’

manasına gelen bu ismi koyması emredilir. Hz. İsmail’in isminin koyulması, annesi Hacer’in, Sare validemizin kıskançlığından dolayı çektiği sıkıntılardan, çilelerden kurtulmak için Allah’a yakarışları sebebiyledir. Cebrail’in (AS) Hacer validemize gelerek: “Bir oğlun olacak. Onun ismini İshmael koy. Senin kaderin de onun isminin manasıyla bütünleşecek! Zira Allah sana yapılan cefayı işitti!” buyurmuştur. Hz. İbrahim doğacak çocuğuna verilecek bu ismin sebebini, yani Sare validemizin eziyetlerini öğrenince, Hz. Hacer’e gelir ve: “Neden hiç anlatmadın? Neden benden yardım istemedin? Sare’ye niçin karşılık vermedin?” diye sorar. Hz. Hacer validemiz: “Ey Allah’ın Peygamberi! Sizi böyle basit meselelerle meşgul etmek ve üzme istemedim. Ben eminim ki Sare bu yaptıklarını

ve söylediklerini kalbinden gelerek yapmamıştır. O, yaralı ve üzgün bir kadındır. Yaralı yürek ve dilden çıkan birkaç söz ile ne sizi yorup üzerim, ne de Rabbimi buna şahit ederim. Hem benim yaşadıklarımın haberi olan Rabbim, bana bir çıkış yolu gösterecek ve en sonunda Sare'yi de beni de sevindirip, katından mükâfatlandıracaktır!” der.

Bugünkü dersimizde ibret alınacak dört-beş olay ve dört-beş kişi vardır! Hz. İbrahim, Hz. İsmail, Hacer validemiz ve Sare validemiz... Başka?

En büyük ders, hepsini ayrı ayrı imtihan buyuran, sonra hepsini tek tek felaha çıkaran, her çırpınışlarında ellerinden tutan, sonsuz rahmetiyle onların her birini ayrı ayrı, sonsuz dünya ve ahiret huzuruna kavuşturan Rabbimiz Teâlâdır. Rabbimizin rahmeti, merhameti, sürekli insanlara maddi-manevi rızıklar vermek için, af ve mağfiret etmek için sürekli bahaneler yaratmasıdır.

O halde diyebiliriz ki, Hz. İbrahim, Hz. İsmail ve Hz. Hacer'in hayatları, yaptıkları hicret ve Mekke'de iskân, aslında yalnızca bir ibadet ve kulluğu yerine getirmekten çok daha fazlasıdır; daha sonra Mekke'de oluşacak medeniyetin temellerini atmaktır. Ve atılan bu temelde en büyük çaba ve en önemli rol, Hz. Hacer'in sırtındadır.

Hz. Sare'nin kıskançlığı, küçük İsmail'in doğumuyla en üst seviyeye ulaşınca, Sare annemiz Hz. İbrahim'i karşısına alır ve: “Hacer'i ve oğlunu buradan götür!” der. Hz. İbrahim bunu kabul etmez: “Bu evliliği de, bir çocuk sahibi olmamızı da sen istedin. Ben bu yuvayı senin ısrarınla kurdum. Şimdi sen vazgeçtin diye, senin keyfin böyle istiyor diye onları başımdan atamam!” der.

Hz. Sare'nin imtihanı kıskançlığıydı. Hz. Sare'nin imtihanı, kendisine hak gördüğü eş ve çocuk sahibi olma gibi şeyleri Hacer'e çok görmesiydi. Ve sınavını verecek; ya kazanacak veya kaybedecekti! Şeytan yaklaştı ve: “Ey Sare, İbrahim yeni bir eşe ve yıllardır hayalini kurduğu evlada kavuşunca artık seni istemiyor! Zaman geçip İsmail gülmeye, konuşmaya, yürümeye, babasıyla beraber hareket etmeye başladıkça İbrahim seni hiç istemeyecek. Bir süre sonra da seni hayatından çıkaracak. Sen tedbirini şimdiden al. Onları evinden, hatta bu bölgeden uzaklaştır” dedi. Şeytan, şeytanlığını yapıp kenara çekildi. Onun görevi, insanları hayırdan ve doğruluktan uzaklaştırmaktı. Şimdi Sare, vicdanı ve nefsi arasında koşturup duruyordu. Hz. İbrahim'e, Hz. Hacer'e ve kendisine o birkaç günü dar etti. Sonunda Rabbimiz Hz. İbrahim'e, Hz. Hacer annemizi ve Hz. İsmail'i alıp oradan uzaklaşmalarını emretti.

Artık imtihan olma sırası Hz. İbrahim'deydi. Emre göre, eşini ve yıllardır hasretini çektiği, kokusuna doyamadığı İsmail'ini uzaklara götürüp, bırakıp gelecekti. Artık nefsiyle vicdanı, yani imanı arasında koşup durma sırası Hz. İbrahim'deydi.

Kader, Kâinatın Efendisi, Hz. Muhammed (SAV) Hazretlerinin doğuşuna ve İslamiyet'in zuhuruna zemin hazırlamaktaydı!

Sultan Fatih'in, çocukluk yıllarındaki hırçınlığından dolayı, **"Bu nasıl adam olacak?"** diyen babası 2. Murat'a, Akşemsettin Hz.lerinin, **"Peder ne der, kader ne der!?"** dediği aktarılır. Evet, Hacer Annemizin henüz kundaktaki kutlu bebeği Hz. İsmail'le birlikte uzak ve ıssız bir vadiye bırakılmaları, aslında, Hz. İbrahim'e bildirildiği ve emredildiği gibi, **"Bu vesileyle Mekke'nin temellerinin atılması ve Hz. İsmail soyundan gelecek Hz. Muhammed Aleyhisselamın zuhuruna zemin hazırlanması"** amaçlıydı...

Evet, Hz. İbrahim, Hz. Hacer ve minik İsmail'in (AS) yolculuğunun zahiri sebebi Hz. İbrahim'in iki eşinin arasında yaşanan kıskançlık gibi görünse de, asıl sebep, masum bebek ve mahzun annesinin kaderin hükmüne boyun eğerek, asırlar sonra teşrif buyuracak olan "İnsanlık tarihinin en kıymetli Ferdine zemin hazırlamak için hicret etmek" olacaktır.

Hz. Hacer'in ilk hicreti; Firavun'un sarayından, Hz. İbrahim ve Sare annemizin yurduna, Kenan diyarınaydı.

Ardından; Hz. İbrahim'in, Hz. İsmail'in doğumundan sonra ilgi ve alâkası fazlasıyla bebek ve annesine yoğunlaşınca, Sare validemizin bebeği ve annesini uzaklaştırmasını istemesi üzerine, Rabbimiz de Hz. İsmail ve annesini Kenan diyarından uzaklaştırmasını, hatta nereye götürüleceklerini söylemesi üzerine, ikinci hicreti başlamıştı. Ama Hz. Hacer, nereye ve niçin gittiklerini bilmiyorlardı. Baba önde, bir haftalık bebeği kucağında olan anne arkada, saatlerce, günlerce yürürler. İşte şimdi ikinci ve zorlu hicret başlamıştır.

Uzun ve meşakkatli bir yolculuğun ardından, Mekke'ye vardılar. Vakit gece vaktiydi.

Gökyüzündeki yıldızların ışığının dışında hiçbir ışık yoktu. Hz. Hacer validemiz karanlıkta hiçbir şey görmüyordu, ama ıssız, uçsuz bucaksız çöl kumlarının üzerindelerdi. Yorulunca, çöl kumlarının üzerine oturup uyuyakaldılar. Hz. Hacer sabahın ilk ışıklarıyla gözlerini açtığı anda gördüğü; etrafı yanık kara dağlar, kara çehreli kayalıklarla çevrili, kalplere ürperti veren, ekin bitmez, kervan geçmez bir vadiydi... Gözlerinin görebileceği bir alanda ne bir yudum su, ne de herhangi bir şey istenebilecek bir canlı yoktu.

Hz. İbrahim, bir kırba su ve altı tane hurma vererek eşini ve koklamaya doyamadığı, cennet kokulu İsmail'ini o bomboş vadide bıraktı; yüreği yana yana, gözyaşları içinde Şam'a gitmek üzere doğruldu. Öyle mahzundu ki, geriye dönüp bakamaz, kalbinin acısına, evladının sevgisine yenik düşüp emre itaatsizlik etmekten ve bırakıp gitmekten, vazgeçmekten korkuyordu.

Hz. Hacer annemiz Hz. İbrahim'in arkasından birkaç kez seslenir. Eşinden ses gelmeyince: "Ey İbrahim, bizi burada neden ve kime bırakıyorsun? Yoksa bunu sana Rabbimiz mi emretti?" diye sordu. Yüce Nebi arkasına yavaşça döndü ve: "Evet ey Hacer, evet bu Rabbimizin emridir. Mahzun tavrınla, zaten zor olan bu emre itaat etmekten beni alıkoyma!" dedi. Hz. Hacer, âlemlerin Rabbine gönülden teslim olmuş bir mü'min sesi ve teslimiyetiyle cevap verdi: "O halde emrolunduğun şeyi yap ey İbrahim. Beni ve oğlumu teslim olanlardan bulacaksın! Ya Rabbi, nefes alması bile zor olan bu kavurucu çölü bize serin kıl! Hiçbir hayat ibaresi olmayan bu vadiyi bize cennet, bize vatan kıl! Sabrımızı kolaylaştır, vazgeçeceğimiz noktaya kadar getirip, bizi Sana isyan etmekten koru! Şimdi bize yâr, bize vatan, bize nefes ol! Bize merhametinle muamele et ve bizi katından sevindir!" diye gözyaşları içinde dua etti.

Hz. İbrahim Allah'a sığınarak, eşini ve oğlunu Rabbine emanet edip yola çıkmıştır. Şimdi Hz. Hacer ve Hz. İsmail susuz, kimsesiz ve barınaksızdır artık. Yaşayabilmek için birkaç damla su, ayakta kalabilmek için birkaç lokma yemek lazımdır artık onlara, ancak çölün kavurucu sıcaklığında çaresiz kalakalmışlardır. Ama emir Allah'ındır. Geçici ayrılıklar, geçici açlıklar; hepsi Allah'ın dilemesiyle değil midir? O'nun dilemesiyle de geçip gidecek ve bitecek değil midir? Öyleyse vakit, tevekkül vaktidir. Yarım yamalak değil, mutlak tevekkül gerekmektedir. Hz. Hacer: "Ya Rabbi, çare Sensin, bizi de çaresiz bırakmazsın!" diye yalvarır. Katıksız bir tevekkül ve iman gücüyle bütün ince hesapların kuru mantığını bir kenara bırakır ve yalnızca Rabbine sığınır, Rabbine dayanır. Saatler geçmiştir ve artık bir damla suları ve bir lokmalık hurmaları kalmamıştır. Hz. Hacer'in sütü kurur ve çekilir. Artık sıcak çöl kumları üzerinde Hz. İsmail iyice acıkmaya ve susamaya başlamıştır; dudakları kurur ve paramparça olur. Hz. Hacer, Hz. İsmail'den daha kötü durumdadır, ama yerinde duramaz ve oturamaz. "Ya Rabbi, bize su ver!" diyerek bekleyip durmaz. All

ah tarafından mucize elbette gerçekleşecektir, ama kendisinin de çabalaması gerektiğini bilir.

Zira tevekkül; boş ve gayretsiz beklemek değildir.

Safa ve Merve arasında koşmaya başlar. Hem dua eder, hem de tepelere geldikçe seslenerek kendilerini duyacak birilerini aramaktadır. En son Safa Tepesi'nden etrafa bakınırken, küçük İsmail'in sesi kesilir. Öyle çok koşar ki; "Eyvah! Sesi kesildiğine göre İsmail'im öldü!" der. Anne yüreği bu ya; kalbi neredeyse durdu duracak! Korku bir taraftan, endişe bir taraftan... Hz. Hacer yardım istemek için koşmuş, gayret etmiştir de, Hz. İsmail boş mu durmuştur? Yaşına göre büyük bir gayret göstermiş, minicik ayaklarıyla kumlara vurmuş vurmuş; en son vuruşuyla birlikte merhametlilerin en merhametlisi olan Rabbi, İsmail'e ve kıyamete kadar yeryüzüne gelecek her canlıya yetecek bir su çıkarmıştır! Hz. İsmail minicik elleriyle suyu ağzına, çatlamış dudaklarına değdire değdire susuzluğunu gidermiş; tüm mineralleri ve sayısız vitaminleri içinde barındıran o su ile hem susuzluğunu, hem de açlığını gidermiş ve siyah, kocaman gözleriyle gülümseyerek annesine bakmaktadır. Şimdi artık hem yavrusunun gülümseyen gözlerine, hem mucizeyle fışkıran suya, hem de sevince ve huzura kanma vakti Hz. Hacer'indi. Hz. Hacer önce kana kana suyunu içer. Sonra etrafa koşar, taşları toplayıp getirir ve yerden kaynayan suyun etrafını çevirir ve: "Zem, zem, zem!.." "Dur, dur, dur!.." diye seslenir. Kendisini çaresiz bırakmayan Rabbine şükreder. Suyu birlikte sütü de yeniden gelir ve bebeğini emzirir. Topu topu bir gün, yani yirmi dört saat içerisinde Rabbimiz hem Hz. Hacer'i hem de Hz. İsmail'i önce yalnız, aç-susuz bırakmış, sonra onların susuzluğunu çok güzel, mucize bir kaynakla giderip onları sevindirmişti, şimdi onlara arkadaş, yoldaş göndermenin de vakti gelmişti.

Rabbimizin dilemesiyle kaynayan suyun kokusunu alan kuşlar, mübarek kuyunun başında oturan Hz. Hacer ve Hz. İsmail'in üzerinde daireler çizerek uçmaya başlarlar. Sonra yüzlerce kilometre uzaktan yüzlerce kuş uçarak gelirler ve zembem üzerinde yerlerini alırlar. Yemen'in asil Araplarından olan Cürhüm Boyu, kuşların izledikleri yolu takip ederek bu noktayı bulmuşlardır ve Hz. Hacer'in de izniyle oraya yerleşip kalmışlardır. Susuz çölde kaynayan suyu buldukları için, su hakkı Hacer'indir. Kafile, suyu kullanmak karşılığında Hz. Hacer'e yemek ve bir çadır verir. Rabbi, 24 saat geçmeden, tam teslimiyeti karşılığında Hz. Hacer'e su, yemek, arkadaş ve çadır vermiştir. Sare validemizin yanında sığıntı gibi olup sürekli eziyet gören ve ezilen Hz. Hacer, artık ilk etapta on-on beş çadırılık, sonrasında kerpice çevrilmiş evlerden oluşan bir beldenin kurucusu olmuştur.

İssız Kâbe vadisi, Hz. Hacer ve Hz. İsmail'in öncülüğünde, Hz. İbrahim'in duası ve Rabbimizin inayetiyle emin bir yer olup çıkmıştı. Öyle ki, aralarında kan davası eksik olmayan Arap kabilesi mensupları, Mekke arazisinde düşmanlarıyla karşılaşsalar bile birbirlerine silah çekmekten, birbirlerine zarar vermekten sakınırlardı. Birkaç gün sonra bu arazi, bir yerleşim birimi olmuştur. Böylece Mekke'nin bir şehir olarak ilk oluşumu tamamlanmış oluyordu.

Hz. İbrahim Allah'a tevekkül ederek, ama içi biraz da endişe dolu bir vaziyette, birkaç hafta sonra Hz. Hacer ve Hz. İsmail'i bıraktığı yere geri döndü. Korku ve ümitle o ıssız vadiye baktı, ama o ıssız vadinin yerinde kalabalık bir yerleşke, birçok ev, onlarca insan ve cıvıl cıvıl uçan kuşlar vardı. Artık Hz. İbrahim için bir kez daha şükür vaktiydi. Hz. İbrahim eşiyle selamlaştı, İsmail'ini kokladı, sevdi, kucakladı.

Hz. İsmail orada büyüyordu. Hz. İbrahim ara sıra gelip eşini ve çocuğunu görüyor, onlarla ilgileniyor ve tekrar Filistin'deki Sare annemizin yanına dönüyordu. Anlaşıldığı üzere Rabbimiz, Cürhüm Kabilesi'nden bir yolcu kafilesini, Hz. Hacer validemizin ve Hz. İsmail'in yanlarına yönlendirmiş, Allah'ın yazdığı kaderle yol arkadaşı ve din kardeşi olmuşlardı.

Hz. Hacer validemiz kafilenin eğitimiyle bizzat ilgilenmiş, tek tevhid inancını kafiledakilere anlatmış ve her biri Rabbimizi tanımış, iman etmiş, Hz. İbrahim'in Peygamberliğini de kabul etmişlerdi. Hz. İbrahim her hafta gelerek Hz. Hacer annemizin haftalık eğitimini toparlıyor ve yeni konular, yeni temel esaslarla ilgili eğitimlere giriyorlardı.

Aylar yıllara ulaştı. Hz. İsmail 9 yaşına gelmişti. Her şey güzeldi, belli bir plan program dâhilinde yaşayıp gidiyorlardı. Ama Hz. İbrahim'in, Hz. İsmail doğmadan yaptığı bir dua vardı: "Ya Rabbi, eğer bana bir evlat verirsen, onu Senin yolunda kurban edeceğim!" Şimdi duasının karşılığını almış bir insan olarak, Rabbine verdiği sözü tutmalıydı artık. Ve Hz. İbrahim'e rüyasında vermiş olduğu bu sözü hatırlatıldı: "Kalk ve oğlunu Rabbin için kurban et!" buyrulmaktaydı. Hz. İbrahim, şimdi dilinden dökülen sözlerin esiriydi artık. Rabbine verdiği bu sözü yerine getirecekti, ama bu iş nasıl olacaktı? Buna nasıl dayanacaktı? Bunu eşine ve oğluna nasıl açacaktı?

Şimdi baba ve oğlunun imanının, samimiyetinin, teslimiyetinin sınanması vaktiydi artık. Rüyasında Hz. İbrahim'e adağını yerine getirmesi uyarılmıştı. Peygamberlerin rüyaları da vahyin bir türüdür. Yani rüyaları onları bağlayıcıdır ve onlar rüyalarıyla sorumlu tutulmaktadır. Hz. İbrahim bulunduğu Şam'dan çaresiz bir şekilde tekrar Hz. Hacer ve Hz. İsmail'in bulunduğu Mekke'ye ulaşır. Sorumluluğu, evladını kurban etmektir. İmtihanı zor ve çetindir. Peygamberlerin imtihanları da, imanları nispetinde büyük oluyormuş demek ki. Hz. İbrahim oğlunun yanına geldi, hasretle kucaklaştılar. Hz. İsmail henüz 9 yaşında, pırıl pırıl bir çocuktü. Ama yaşından çok daha akıllı ve anlayışlıydı. Hz. İbrahim; Hz. İsmail'e, yanına bir ip ve bir bıçak almasını söyledi. Hz. İsmail odun kesmeye gidecekleri

zannıyla babasının almasını istediği malzemeleri yanına aldı ve birlikte yola çıktılar. Görüntü olarak, baba ve oğlu odun kesmeye gidiyorlardı. Evden epey uzaklaştılar.

Şeytan o anda yoğun mesaideydi. Aynı anda hem Hz. İbrahim'e, hem Hz. İsmail'e, hem de anneye yanaştı. Hz. İbrahim'e: "Rabbin ihtiyarlığına kadar sana zaten bir evlat vermemişti. Diğer bütün insanlara hak gördüğü evlat sevgisini sana çok gördü. Sonunda bir evlat verdi, ama şimdi de onu kesmeni istiyor, öyle mi? Bu nasıl merhametsiz bir Rab'dir?"

demesine fırsat vermeden Hz. İbrahim Şeytanı kovalamıştı. Hz. İbrahim'e ulaşamayacağını anlayan Şeytan, bu kez Hz. İsmail'e yanaşır ve:

"Zaten doğduğunda, seni ve anneciğini bu ıssız, kuş uçmaz kervan geçmez yerde bırakıp gitti. Arada bir vicdanını rahatlattı ve yine gitti. Böyle baba mı olur? Şimdi de gelmiş, seni Allah için kurban edeceğim!" diyor"
demesine fırsat vermeden, Hz. İsmail de Şeytanı kovalamıştı. Şeytan bu, pes eder mi hiç? Bu sefer de hiçbir şeyden haberi olmadan evinde kocasının ve oğlunun odun kesmekten dönmelerini bekleyen Hz. Hacer'e geldi. Ona:

"Diğer eşini sana ve çocuğuna tercih eden, seni ve oğlunu getirip bu ıssız vadiye bırakıp ölüme terk eden kocan var ya, şimdi de oğlunu kesip öldürmek için onu alıp götürdü!"
der. Hz. İbrahim'e: "İnsan kendi oğlunu keser mi?" dedi. Hz. İsmail'e: "Hangi baba oğlunu keser ki?" dedi. Hz. Hacer'e: "İbrahim zaten seni önemsememişti. Bak, evladını da önemsemiyor. Bak, şu dakikalarda onu kesiyor olmalı!" dedi. Ee kardeş, Şeytanın görevi de buydu zaten. Kıyamete kadar insanları doğru yoldan çevirmek... Konumun ne olursa olsun; Peygamber, ümmet, kadın, erkek, genç, yaşlı, çocuk hiç fark etmez. Peki, buna karşı insanların görevi nedir? Rabbine teslim olmaktır. Ama tam bir teslimiyetle teslim olmaktır. Üçü de, kendilerine ayrı ayrı yaklaşan şeytanlarla ayrı ayrı imtihanadılar. Ve üçü de Şeytanı kovarlar. Şeytana: "Artık burada bizden sana mutluluk yok. Çünkü biz Allah'ın hükmüne razı olduk!" derler. Akla yatmasa da, hoşla gitmese de, sana uymasa da teslim olmak... İmanın gereği de buydu zaten.

Şimdi sıra geldi bu meseleyi, bu konuyu aralarında konuşmaya. Baba, bunu oğluna nasıl söyleyecekti? Oğlunu bu işe nasıl razı edecekti? Hadi razı etti diyelim, bu işi nasıl gerçekleştirecekti? Ya sonrasında bu işi İsmail'inin annesine nasıl bildirecekti, onu nasıl teselli edecekti? Hz. İbrahim tüm bu sorularla boğuşurken, nihayet Mina-Müzdelifiye bölgelerine yakın bir yere geldiler. Hz. İbrahim oğlu Hz. İsmail'i oturttu ve ona: "Oğulcuğum, ben rüyamda kendimi, seni Allah'a kurban ediyorken gördüm. Sen bu rüyaya ne diyorsun? Babacığınla konuş, ona fikrini söyle. Şimdi sen bu hükme teslim olacak mısın?"

dedi. Peygamberlerin rüyalarından mesul olduklarını bilen, yaşı küçük ama akı yetiştiren Hz. İsmail babasına baktı. Bir baba için bunu söylemek ne kadar zor, ne kadar ağırdır. Hz. İbrahim üzgün ama büyük bir teslimiyet içinde Rabbinin emrini paylaşır. Rabbinin emrini oğluna iletmekte tereddüt etmemiştir. Şimdi teslimiyet ve tevekkül vakti Hz. İsmail'dedir. Koskoca bir insan olgunluğuyla şöyle cevap verir:

"Babacığım, emrolunduğun şey neyse onu yap. İnşallah beni sabredenlerden

bulacaksın. Sana direnmeyeceğim, seninle tartışıp itiraz etmeyeceğim. Sana ‘neden?’ demeyeceğim. Sen emrolduğun şeyi yap. İnşallah beni sabredenlerden bulacaksın!” der. İkisi de gözyaşları içinde sarılıp kucaklaşırlar ve vedalaşırlar. Her işlerinde olduğu gibi, bu hükümde de Allah’a teslim olurlar. Nihayet Hz. İbrahim ile Hz. İsmail İlahi emre uymak ve Kurban kastiyla boğazlamak için hazırlık yaparlar. Hz. İsmail babasına: “Babacığım, kollarımı arkadan bağla ki, olur ya, can havliyle sana engel olmaya çalışırım. Gömleğimi de soy ki kana bulanmasın. Anneciğim gömleğimi kanlı görürse dayanamaz!” der.

Dikkatlerinizi çekiyorum! Bu teslimiyet sahibi çocuğun yaşı henüz dokuzdur! *Merhametli*lerin en merhametlisi Rabbimizin isteği, elbette kan dökülmesi değildir, bir babaya evladını kestirmesi, kurban ettirmesi değildir. Hepsisi, onların teslimiyetini sınaması içindir. Nihayet Hz. İbrahim, oğlu Hz. İsmail’i alnı üstüne yere yatırır, onu kurban edecektir. İçi buruktur, mustarıptır. İçinde, Allah’ın emrini yerine getirmenin, oğlunun teslimiyet ve tevekkülünün huzuru vardır. Keskin bir bıçak, ince ve tazecik bir et parçasını ne yapar? Bir hamlede keser, öyle değil mi? Baba bıçağı alır ve oğlunun boynuna sürer. Ama Hz. İbrahim’den yüzlerce, binlerce, yüz binlerce, milyonlarca, milyarlarca, sonsuz daha fazla merhametli olan Rabbimiz, bıçaktan kesme emrini kaldırmıştır. O keskin bıçak, bir pamuk yumağı gibidir artık ve Hz. İsmail’in boynunu yalnızca okşamaktadır. Hz. İbrahim, Hz. İsmail ve bıçak kendinden geçer. Yüce Rabbimizin Halil’i, dostu olan Hz. İbrahim bıçağı ‘kes’ diyor, ama Hâlık, Yüce Yaratan ‘kesme’ diyor. Bir bıçak Allah’ın hükmüne nasıl karşı gelebilir ki? Hangi bıçak, İlahi emre rağmen kesebilir ki?

Ateş elbette yakıcıdır, ama Yüce Allah ‘yakma’ derse ateşe, hangi ateş Hz. İbrahim’i yakabilirdi? İşte bu da aynen böyleydi. Kuralları koyan Yüce Kudret, o kuralları (Sünnetullahı) başka kurallarla değiştirebilir. Mülk, güç, kuvvet, kudret, söz, kalem, iktidar, hüküm O’nun! O’nun sözüne, emrine, hükmüne karşı söz söylemek, O’nun sözünün karşısında hareket etmek kimin haddinedir?

Şimdi artık teslimiyetlerini kutlama zamanıdır. Ama teslimiyetin asıl karşılığı ahirette olacaktır. Fakat dünyada da görünür bir hediyeyi hak etmişlerdir. Büyük bir kurban ile yarayı sarmanın zamanıdır şimdi artık. Kur’an-ı Kerim, cennetten büyük bir koçun Hz. Cebrail ile gönderildiğini haber verir.

Yıllardır, hoca efendiler tarafından Hz. İbrahim’in fedakârlığı anlatılıp durulur. Hz. İsmail’in teslimiyetini hep konuşurlar. Lakin burada asıl dikkatlerin verilmesi gereken, Yüce Rabbimizin merhameti değil midir? Nedense, Rabbimizin Hz. İsmail’e olan merhameti, Hz.

İbrahim'e olan merhameti hep es geçilir. Yüce Allah'ın engin hikmeti ve merhameti göz ardı edilir... Bir babayı, ağzından çıkan bir söz yüzünden evladını kurban ettirmekle imtihan eden Rabbimizin, son aşamada babayı bu ağır imtihandan kurtarması, O'nun sonsuz merhameti gereğidir. Bir evladın kanına, babanın kanının bulanması... Rabbimizin bunları yaptırması, bunlara müsaade buyurması zaten imkânsızdır. Bir babadan sonsuz kez daha merhametli olan Rabbimiz, Zatına yakışanı yapmıştır... Sonunda Rabbine teslim olan o çocuğa Peygamberlik verilmesi ve onu Hz. Muhammed'in (SAV) dedesi yapması... Fedakâr, cefakâr babayı, tevekkül eden, teslim olan evladı konuşuruz da, merhametliler merhametlisi Rabbimizi ne kadar az konuşuruz. Zaten yapması gereken bir şeyi yapmış gibi davranırız. Ne kadar az şükrederiz. Bütün sahip olduklarımızın, O'nun merhametli bir dokunuşunun eseri olduğunu hep göz ardı ederiz. Hem, Rabbimizi hakkıyla bilemeden, O'nun nimetlerini nasıl takdir edebiliriz? Yüce Rabbimize tam teslim olmadan, Hz. İbrahim'i, Hz. Hacer'i, Hz. İsmail'i nasıl anlayabiliriz?

Ya Hacer!? Şeytanın kendisini kandırmasına fırsat vermez. Şeytanın, bir annenin şefkat duygusundan yola çıkarak kendisini tahrik etmesine müsaade etmez. Durumu tevekkülle karşılar. "Rabbimiz bu şekilde istemişse, bizi sayısız nimetle ödüllendirecektir!" der. Şeytanın oyununa gelmez. Böylece, bir nevi sürgün olarak bırakılmış olduğu Mekke ve çevresinin hem imarına, hem de imanına vesile olur.

Şimdi artık herkes mutludur. Baba evladına, evlat babasına, anne hem eşine hem de yavrusuna; ama en mühimi de, üçü de Allah'ın rızasına kavuşmuşlardır!.. Şimdi herkes kazanmıştır.

Çünkü Allah, yarattığı kulunun kaybetmesine kesinlikle razı olmazdı!..

Şimdi gelelim yerleşim merkezi haline gelen Mekke'de Kâbe'nin inşasına. Normalde Kâbe, yeryüzünde ilk inşa edilen mabetti. Hz. Âdem yeryüzüne indikten sonra ilk işi, meleklerin de yardımıyla bu mukaddes mabedi yapmak idi. Ve bu mabet, zaman zaman tamir edilerek Nuh Tufanı'na kadar mabet olma görevini sürdürebilmişti. Ama tufandan sonra yeri kayboldu ve varlığından eser kalmamıştı. Rabbimiz bu şerefli mabedin Müslümanlara kıble olmasını murat ettiği için, yeniden ortaya çıkarıp yerini tespit ve inşa etmek görevini Hz. İbrahim ve Hz. İsmail'e nasip buyurmuşlardı. Hz. İsmail Zemzem Kuyusu'nun yakınında bir ağacın altına oturmuş, okunun bakımını yapıyordu. Uzaktan bir Zatın geldiğini gördü. Gelen Zat, Hz. İbrahim'di. Birbirlerine uzun uzun sarılıp hasret giderdiler. Sonra Hz. İbrahim: "Yavrucuğum, Rabbimiz bana büyük bir iş emretti!" dedi. Hz. İsmail: "Babacığım, Rabbimiz sana ne emrettiyse o emri yerine getir!" dedi. Hz. İbrahim: "Bu işte sen de benimle birlikte görevlendirildin!" dedi. Hz. İsmail: "Babacığım, ben sana her cihette yardımcı olurum. Bu kutsi hizmette benim de yardımım olursa, bu, benim için şereftir!" dedi. Bunun üzerine Hz. İbrahim: "Oğlum, Rabbimiz buraya bir beyt, bir mabet yapmamızı emretti!" dedi. Bunu söylerken, Kâbe'nin şu anda bulunduğu yeri işaret ediyordu. Hz. İbrahim ve Hz. İsmail hızla çalışmaya başladılar. Hz. İsmail taş getiriyor, Hz. İbrahim duvar örüyor, Hz. Hacer de onlara su ve yemek getiriyordu. Duvar Hz. İbrahim'in uzanamayacağı yüksekliğe erişince, baba ve oğul kafa kafaya verip

düşündüler. Yüksekçe bir taş bulup getirdiler. Hz. İbrahim bu taşın üzerine çıkararak duvarı örmeye devam etti. Sonradan bu taşta 'Makam-ı İbrahim' denildi. Taşın üzerinde Hz. İbrahim'in ayak izleri bulunmaktadır.

Yeryüzünde Kâbe'den daha şerefli bir bina, bir yapı daha yoktur. Onun inşasını emreden, âlemlerin Rabbi olan Allah'tır. Bu emri Hz. Cebrail tebliğ etmiş ve Kâbe'nin planını da öğretmiştir. Binayı da baba-oğul, iki büyük Peygamber birlikte yapmışlardır. Kâbe'nin duvarları her taraftan örtülüp de Hacer-ül Esved'in bugünkü bulunduğu köşenin yapımına sıra gelmişti. Hz. İbrahim Hz. İsmail'den, insanların Kâbe'yi tavafa başlama noktası olması için bir taş bulup getirmesini söyledi. Hz. İsmail babasının bu isteğini yerine getirmek üzere dağa taş aramaya gitti. İşte bu esnada Hz. Cebrail, Hz. İbrahim'e cennetten bir taş getirdi ve Kâbe'nin köşesine o taşın yerleştirilmesini istedi. Bu taş, cennet yakutlarından, göreni hayran bırakacak güzellikte bir taştır. İnsanların günaha bulaşmış elleri o taşta temas edip de kirletmeden evvel, bu taşta dokunan herkes Allah'ın dilemesiyle maddi-manevi ne sıkıntısı varsa şifa buluyordu. Taş pırlıl pırlıl, inci-yakut gibi parlıyorken, insanların günahlarıyla zamanla karardı. Siyah renk alan bu taşta "Hacer-ül Esved" yani "Siyah Taş" denilmeye başlandı. Ve Kâbe'nin inşası, bu taşın duvara yerleştirilmesiyle tamamlanmış oldu. Anne Hz. Hacer, baba Hz. İbrahim ve oğulları Hz. İsmail, ilk tavafı birlikte yaptılar. Sonra ellerini

Rablerine açıp:

Rabbi, bizim bu hizmetimizi ve çalışmamızı kabul et. Bizi Sana gerçekten teslim olan kullarından eyle. Bizim neslimizden Sana itaatkâr ve Müslüman bir ümmet yarat ve o ümmete öyle bir Peygamber gönder ki, insanlara Senin ayetlerini okusun, Senin Azamet, Kudret ve Vahdaniyet delillerini bildirsin. O Peygamber, onların nefislerini, akıllarını, kalplerini kötü ahlâktan, bâtil fikir ve inançlardan temizleyip paklasın. Onun adının anıldığı her yer rahmet ve merhametle dolsun. Onun varlığı, Onun sevgisi tüm insanlığın kurtuluşu olsun. Onu seven, Ona hürmet eden hiçbir kimse imanını kurtarmadan ölmesin. İnsanlığın refah ve huzurunu, kurtuluşunu görmeden ölmesin. Cennet ehli olmadan, birbirlerini cennete sürükleyen kardeşler olmadan ölmesinler!"

diye dua ettiler. Hz. İbrahim ve Hz. İsmail'in Cenab-ı Hak'tan göndermesini istedikleri Peygamber, Efendimiz Hz. Muhammed'di (SAV). Çünkü Hz. İsmail'in nesli içinde bu özellikleri taşıyan başka hiçbir Zat gelmemiştir.

Kâbe inşa edilip bu dualar yapılırken, Hz. İsmail henüz 12-13 yaşındaydı. Kâbe'nin inşasının ardından yapılan duada, Hz. Hacer de: "Ya Rabbi, kulun Sare'yi de bir evlatla sevindir. Bana hak gördüğünü, kardeşime de hak gör. Onun kalbinin de ateşini ve evlat hasretini dindir!"

Huzurunda yapılan hiçbir duayı geri çevirmeyen Rabbimiz, bu iyi niyetli duaya da icabet ve kabul etti. O esnada Sare validemiz 89 yaşındaydılar. Duanın ardından bir melek gelerek, Sare validemize, Allah'ın ona bir erkek evlat bağışladığını haber verip, onu Hz. İshak'la müjdeler. Hz. Sare ise:

"İhtiyar bir kadın olduğum halde, bana da sevinç olur mu ki? Üstelik eşim de kocamış bir

ihtiyadır!”

der. Ama Allah’a zor yoktur. Sare validemiz 90 yaşındayken, Hz. İshak dünyaya gelir. Abi kardeş tüm bölgeye Allah’ın dinini anlatırlar. Sare validemiz 130 yaşında vefat eder. Hatasını anlamış, Allah’tan affını dilemiş bir kul; Hz. Hacer’den de özrünü dilemiş bir mü’min olarak vefat etmiştir.

Gelelim Hacer validemize... Hz. Hacer, Allah’ın emir ve yasaklarına tam teslim olmuş bir kul olarak 90 yaşında vefat etmiştir. Cenazesi şimdi Hatim denilen yere defnedilmiştir. An a-oğul Kâbe’nin bitişiğindeki “Hicr-i İsmail”, “İsmail Taşı”nın içindeki yarım dairededirler.

Anlıyoruz ki Hacer validemiz, tevhid milletinin adsız kahramanı, adı az anılan meçhul askeridir. Hacer validemiz, Firavun için değerli bir köle, Sare validemiz için ideal bir kardeş, Hz. İbrahim için itaatkâr bir sahabe ve sadık bir eş, Hz. İsmail için bulunmaz bir anne, Allah’a muti bir kul, inananlar için kıyamete kadar muhteşem bir abide ve örnektir.

O halde, Hz. Hacer validemiz gibi nefsimiz ve vicdanımız arasında gece-gündüz say edip, sonunda hep Allah’a kavuşmak... Allah’ın evinin etrafında gece-gündüz tavaf eder gibi Rabbimizin etrafında; Rabbimizin emirlerinin etrafında tavaf edip durmak... Emirleri almak, ‘Lebbeyk Allahümme Lebbeyk!’ diyerek koşuşturmak... Yasakları taşlamak ve hayatımızdan çıkarmak... Ve tüm bunların sonunda, Hacer validemiz gibi, Rabbimize (evi Kâbe’ye) komşu olmak... Evet, doğru duydunuz; Rabbimizin evinin dibinde komşu olmak, hatta aynı evi paylaşmak, O’nun misafiri olmak zor mu? Allah, Etiyopyalı bir kadına hak gördüğünü, sana çok mu görür? İnanın çok görmez!..

Şimdi kalkın, kadınlarınız Hz. Hacer, erkekleriniz Hz. İbrahim, çocuklarınız Hz. İsmail (gibi) olun. Ancak öyle olursanız, Allah’ın evi eviniz, tüm dualarınız ve yaşantınız olur!..

Ya Rabbi, Kendine komşu ettiğin Hacer Annemizi, bizlere komşu et! Kendisini andığımızdan haberdar et! Onu bizlerden razı et!

Elhamdülillahi kable külli ehadin minhüm! (Razı olduğun ve duasını kabul buyurduğun her bir kişiden önce hamdimiz Senin içindir!..)

Yazar Fatma Betül ERİŞKİN

25 Nisan 2022

Elhamdülillahi bâde külli ehadin minhüm! (Razı olduğun ve duasını kabul buyurduğun her bir kişiden sonra da hamdimiz Senin içindir!..)

Elhamdülillahi alâ külli hal! (Küfür ve zulüm dışında, takdir buyurduğun her halükârda Sana hamd ederiz) buyurdular. O esnada uyandım.

---

[1] Fatma Betül Erişkin - Konya - 10.01.2022